

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лип. 2025 р. № 903. Урядовий кур'єр. 2025. 24 лип. (№ 149).
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19> (дата звернення: 03.10.2025)
3. Заява щодо неприпустимості ліквідації окремого Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України. МБО «Екологія-Право-Людина». URL: <https://epl.org.ua/announces/zayava-shhodo-neprypustymosti-likvidatsiyi-okremogo-ministerstva-zahystu-dovkillya-i-pryrodnyh-resursiv-ukrayiny/> (дата звернення: 03.10.2025)

**Гуд А.М., к.ю.н.,  
доцент кафедри філософії, права та  
соціально-гуманітарних дисциплін,  
Національна академія статистики, обліку та аудиту,  
м. Київ**

### ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КЛАСИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ

Актуальність даної теми стосується не лише юридичної площини, а й соціально-економічної динаміки сучасної України – особливо в умовах реформ, воєнного стану та зміни підходів до прав власності.

У традиційній українській правовій доктрині інститут спільної сумісної власності (як безвизначеної частки співвласності) займав важливе місце. Його широке застосування пов'язувалось насамперед із сімейними правовідносинами, а також із залишками радянської системи майнових зв'язків.

Інститут спільної сумісної власності має глибоке історичне коріння, яке сягає ще римського приватного права, хоча в його класичному вигляді він сформувався у радянський період, набувши ознак «соціалістичної кооперативної власності» в умовах колективного ведення господарства та одержавленої економіки.

У цивільному законодавстві СРСР (зокрема Цивільний кодекс УРСР 1963 року), спільна сумісна власність була закріплена переважно як особлива форма майнових відносин між подружжям. У статті 22 цього кодексу зазначалося, що майно, нажите подружжям під час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю [1]. Власне тоді було закладено уявлення, що подружжя – це єдність інтересів, тому й визначення часток у спільному майні є недоцільним.

Причини актуальності цієї конструкції в радянський період були суто ідеологічними та господарськими:

– Колективізм як соціальна цінність вимагав форм, які виключають індивідуалізм у майнових правах;

– Відсутність приватної власності в класичному значенні звужувала варіанти розпорядження;

– Подружжя розглядалося не як два правосуб'єкти з окремими майновими інтересами, а як «одиниця соціалістичного побуту».

Таким чином, інститут спільної сумісної власності набув значення правової фіксації родинної єдності в межах офіційної доктрини. Його широке застосування поширювалось також на селянські господарства, побутові кооперативи, окремі трудові колективи – де домінувала ідея колективного володіння.

Після проголошення незалежності України і з прийняттям Конституції 1996 року [2] та Цивільного кодексу [3] 2003 року, було здійснено крок до приватизації та індивідуалізації

власності. Водночас, інститут спільної сумісної власності зберігся, хоча й обмежився переважно сферою сімейних правовідносин [4, ст. 60 Сімейного кодексу України].

Проте, вже в 2000-х роках поява численних спорів щодо поділу майна, труднощів з визначенням часток, проблем в реєстрації права власності – викликала наукову критику з точки зору доцільності застосування спільної сумісної власності.

Зокрема, проф. О.Ю. Крупчан зазначає, що *сучасне приватне право має тяжіти до ясності і визначеності правового режиму майна, чому суперечить інститут спільної сумісної власності як безчасткової моделі*.

Таким чином, історично спільна сумісна власність була функціональним елементом епохи, де "разом" означало "нероздільно", але в сучасному правовому просторі, де діє принцип правової автономії особи, така модель дедалі більше втрачає свій практичний сенс.

По-перше, відсутність визначених часток часто створює конфлікти при поділі майна, особливо в умовах розірвання шлюбу, спадкування, банкрутства або примусового стягнення.

По-друге, у бізнес-середовищі та сфері нерухомості домінує потреба в прозорості, визначеності часток і можливості самостійного розпорядження ними, чого інститут сумісної власності не забезпечує.

Як влучно зазначає О.І. Харитонova, «традиційне розуміння спільної сумісної власності як правової норми, що зберігає «сімейно-господарський» характер, не відповідає динаміці сучасних майнових відносин».

Подібну думку висловлює і Є.О. Харитонов, підкреслюючи, що «необхідність реформування інституту спільної сумісної власності назріла давно, і її основна проблема – в архаїчності і непрозорості».

Варто також врахувати позицію А.В. Дудорова, який наголошує на необхідності поступової заміни сумісної власності на часткову, навіть у сімейних відносинах, з метою уніфікації підходів до розпорядження майном.

Таким чином, сьогодні доцільно говорити про трансформацію або обмеження сфери застосування спільної сумісної власності – зокрема, зведення її лише до окремих, чітко регламентованих випадків (наприклад, у шлюбних правовідносинах), із можливістю за домовленістю сторін переходити до часткової моделі власності.

Скасування режиму спільної сумісної власності та перехід до режиму спільної часткової власності можливі як у нормативно-правовому, так і в договірному (приватному) порядку.

Стаття 368 Цивільного кодексу України [3] допускає встановлення часткової власності на спільне майно, а стаття 65 Сімейного кодексу України [4] дозволяє подружжю укладати договори про поділ майна або визначення часток у майні, що набуто під час шлюбу.

З огляду на дані норми можливо запропонувати механізм вирішення даного питання. Подружжя (або інші співвласники) можуть за взаємною згодою укласти договір (нотаріально посвідчений), яким зможуть визнати наявність спільної сумісної власності, визначають розмір часток кожного. Цими діями, вони фактично переводять майно в режим спільної часткової власності.

Це найгнучкіший спосіб, що не потребує змін до законодавства, враховує інтереси сторін і можливий навіть під час шлюбу, без розірвання, якщо це стосується сімейно-шлюбних відносин.

З приводу законодавчого реформування інституту, то можливо, обмежити сферу застосування сумісної власності. Залишити її виключно для подружжя (чи навіть скасувати й там, замінивши чіткою частковістю). Ввести за замовчуванням режим часткової власності, а сумісну – лише за спеціальним бажанням сторін (за договором).

Окрім цього, можна внести зміни до ст. 368 Цивільного кодексу України [3], ст. 60 Сімейного кодексу України [4], встановивши: «Майно, набуто у шлюбі, вважається спільною частковою власністю, якщо інше не встановлено договором.».

Отже, українське законодавство має перейти до моделі презумпції часткової власності, що підвищить визначеність правового режиму майна, знизить кількість спорів про поділ майна, відповідатиме європейським практикам (Німеччина, Польща, Франція — передбачають чітку частковість, навіть у подружніх відносинах).

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс Української РСР: Закон УРСР від 18 лип. 1963 р. № 1540-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1963. № 30. Ст. 464.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

**Довганич В.А., к.ю.н.,**  
**старший оперуповноважений в особливо важливих справах**  
**Третього оперативного відділу (з дислокацією у м. Тернополі)**  
**Територіального управління Державного бюро розслідування**  
**розташованого у м. Львові, полковник ДБР**

### КРИТЕРІЇ ТА МОДЕЛІ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Правовий менталітет як одна з ключових категорій сучасної теорії держави і права дає можливість пояснити сталі особливості правового розвитку суспільства, його правову культуру та традиції. В умовах глобалізації та інтеграційних процесів, коли національні правові системи стикаються із викликами уніфікації, типологізація правового менталітету стає інструментом для збереження правової ідентичності та виявлення відмінностей між правовими культурами. Як наслідок, наукове осмислення критеріїв та моделей типологізації правового менталітету сприяє кращому розумінню взаємозв'язку між історичною традицією та сучасним правовим розвитком. Актуальність досліджуваної нами теми зумовлена й потребою поглибленого аналізу правових цінностей, які впливають на формування демократичних інститутів і забезпечення верховенства права. Зрештою, типологізація правового менталітету є необхідною для вироблення адекватних правових реформ, які відповідають національним особливостям суспільства.

Правовий менталітет як категорія правознавства охоплює комплекс стійких психологічних, культурних, світоглядних та ціннісних настанов, що визначають сприйняття, розуміння та практику реалізації права у конкретному суспільстві. Його дослідження неможливе без історико-правового аналізу, адже правові традиції формуються у тривалому процесі суспільного розвитку. Водночас правовий менталітет має виразний сучасний вимір, оскільки він постійно адаптується до нових соціально-економічних і політико-правових умов.

Проблема типологізації правового менталітету постає в науковій літературі у кількох площинах. По-перше, необхідно визначити критерії, які дозволяють відрізнити один тип правового менталітету від іншого. По-друге, постає завдання вироблення моделей, які могли б адекватно описати різновиди правового менталітету та їх взаємозв'язок з правовими системами. По-третє, важливим є порівняльно-правовий аспект, адже лише зіставлення різних національних правових менталітетів дозволяє встановити загальні закономірності та унікальні особливості їх розвитку [1, с. 90].

У науковій літературі виокремлюють кілька основних критеріїв типологізації правового менталітету. Насамперед це історичний критерій, що базується на визначенні етапів розвитку правосвідомості та правової культури в конкретному суспільстві. Історичний підхід дозволяє розглядати правовий менталітет як результат еволюції правових уявлень – від архаїчних звичаєвих практик до сучасних демократичних правових систем.

Другим є цивілізаційний критерій, що передбачає аналіз правового менталітету у контексті належності суспільства до певної цивілізаційної традиції. Наприклад, західноєвропейський правовий менталітет відзначається індивідуалізмом, пріоритетом прав людини та верховенства права, тоді як східні моделі часто демонструють колективізм і домінування публічного над приватним.

Третім важливим критерієм виступає ціннісний критерій, який полягає у визначенні домінуючих правових цінностей у суспільстві. Це можуть бути свобода, справедливість, рівність, порядок, традиція тощо. Аналіз системи цінностей дозволяє виокремити відмінності між правовими культурами та пояснити специфіку правових реформ [2].

Також необхідно враховувати інституційний критерій, що пов'язаний із характером функціонування органів державної влади, судової системи, правоохоронних органів та механізмів реалізації правових норм. Інституційні особливості нерідко формують специфічний тип правового менталітету — наприклад, недовіру до судової влади або, навпаки, високий рівень правового патріотизму.

Додатковим може виступати психологічний критерій, що зосереджує увагу на особливостях масової правосвідомості, ставленні громадян до права, закону і держави. Він дозволяє виявити рівень правового нігілізму, правового ідеалізму або прагматизму у суспільстві.

Наукове значення типологізації правового менталітету полягає у створенні системи знань, яка допомагає осмислити закономірності розвитку правових культур. Вона дозволяє виявити причини успіху чи неуспіху правових реформ, пояснити відмінності у сприйнятті правових інститутів, а також прогнозувати напрями розвитку права.

Практичне значення полягає в тому, що типологізація правового менталітету сприяє формуванню ефективної державної правової політики. Вона дає змогу узгодити правові реформи з культурними та психологічними особливостями суспільства, уникнути механічного запозичення іноземних моделей, які не відповідають національній традиції.

У контексті європейської інтеграції України дослідження правового менталітету має особливу актуальність. З одного боку, необхідно засвоювати європейські правові стандарти, з іншого – зберігати власну правову ідентичність, що ґрунтується на ідеях свободи, соборності та верховенства права.

Таким чином, типологізація правового менталітету є складним і багатовимірним завданням, яке потребує поєднання історико-правового, цивілізаційного, ціннісного та інституційного підходів. Вона дозволяє не лише систематизувати знання про правові культури, а й виявити закономірності їх розвитку. Критерії та моделі типологізації забезпечують теоретичне підґрунтя для розуміння ролі правового менталітету в сучасних правових процесах. Для України ця проблематика має особливе значення, адже національний правовий менталітет формується під впливом багатої історико-правової традиції та сучасних інтеграційних викликів.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобко-Одарій В. С. Типологія правового менталітету. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 2024. С. 89-92. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28137>
2. Скуріхін С.М. правовий менталітет: структура та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 61-64. URL: [http://lsej.org.ua/3\\_2020/14.pdf](http://lsej.org.ua/3_2020/14.pdf)